

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ЖАНР КРИЗЬ ПРИЗМУ ІНТИМНОГО ДИСКУРСУ

Ільків А. Інтимний дискурс письменницького епістолярю другої половини XIX – початку XX століть. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. – 372 с.

В останні десятиліття літературознавці спостерігають значну актуалізацію документальних жанрів в українському літературному процесі, зумовлену публікацією листів, спогадів, щоденників письменників XX століття, з одного боку, і посиленою увагою письменників сучасності до літератури документів і фактів, з іншого, що спричинило глибоку внутрішню еволюцію документалістики від об'єктивізму і фактографізму до суб'єктивізму і прояву творчої рефлексії, породило абсолютно нове співвідношення документального та естетичного елементів, художніх та документальних образів, факту й вигадки. Такі нові тенденції літературного процесу вимагають належної літературознавчої оцінки. В українському літературному процесі зі здобуттям незалежності відбулося оприлюднення документальних архівів і материкових, і діаспорних письменників, що дало змогу повному осмислити й інтерпретувати їхню творчість й водночас – через зацікавлення літературознавців і пересічних читачів документалістикою – змістити жанри нефікційної літератури із периферії до центру літературного процесу, а відтак і літературознавчих студій. З огляду на сказане, актуальність монографії Анни Ільків "Інтимний дискурс письменницького епістолярю другої половини XIX – початку XX століть" незаперечна, адже зумовлена недослідженістю інтимного листа в українському літературознавстві й особливою його цінністю для створення письменницьких психопортретів, у дослідженні проблем психології художньої творчості.

У монографії охоплено великий масив фактичного матеріалу, який А. Ільків уміло впорядкувала та інтерпретувала, зумівши віднайти ті епістолярні рядки, які найкраще відтворюють епістолярний образ митців та додають нові штрихи до їхніх психопортретів. Йдеться про опубліковане листування В. Винниченка, Марка Вовчка, Б. Грінченка, О. Кобилянської, М. Костомарова, М. Коцюбинського, А. Кримського, П. Куліша, О. Луцького, О. Маковея, В. Стефаніка, Лесі Українки, І. Франка, Т. Шевченка та інших адресантів у всіх його жанрових різновидах, що дало можливість виявити специфіку інтимного листа й визначити його роль і функції в літературному процесі 2-ої половини XIX – початку XX століть.

Наукова новизна монографії у тому, що вперше в українському літературознавстві здійснено цілісний історико-літературний аналіз інтимної епістолярної спадщини вітчизняних письменників 2-ої половини XIX – початку XX століть, зроблено типологічне зіставлення художніх особливостей романтичного та модерного листа в українській літературі, додано низку нових штрихів до психопортретів митців окресленого періоду, а любовний лист розглянуто крізь призму художнього мислення письменників, мовно-

стильового діапазону й авторської свідомості, наратологічних особливостей інтимного діалогу. Актуальним також стало дослідження системи жанрово-стильових модифікацій інтимного листа другої половини XIX – початку XX століть як однієї з ознак метажанрової природи епістоли.

У першому розділі монографії "Становлення та розвиток української епістолографії та епістолярної традиції" проаналізовано наявні в сучасному літературознавстві підходи до листа як жанру документальної літератури, зроблено критичний огляд наукової літератури із зазначеної проблематики, окреслено основні віхи розвитку епістолярного жанру в українській літературі.

Оскільки в сучасному українському літературознавстві обмаль праць із теорії епістолярного жанру, то неабияку теоретичну цінність монографії становить другий розділ "Теоретико-методологічні засади дослідження епістолярного жанру в українському і зарубіжному літературознавстві". Авторка пропонує різні підходи щодо аналізу листа – це психотекст, его-текст, мегатекст, інтертекст. Докладно висписано методологічні засади дослідження, простежено еволюцію інтимного дискурсу в світовій філософській думці та літературі, крім того, запропоновано авторське визначення

поняття “інтимний лист” і впорядковано принципи класифікації таких листів.

У третьому розділі монографії “Романтичний інтимний лист 2-ої половини XIX століття: проблемно-тематичний та образний рівні тексту” А. Ільків досліджує романтичний лист в українській літературі крізь призму його проблематики, поетикальних особливостей та жанрово-стильових модифікацій. Дослідження релігійного світогляду Т. Шевченка і П. Куліша на основі їхньої епістолярної спадщини дало підстави стверджувати, що християнська концепція діалогу людини й Бога була однією з центральних тем їхніх філософських рефлексій у жанрі романтичного листа. Для Т. Шевченка головною сповідницею, якій відкривав свої найпотаємніші стосунки з Богом, була графиня А. Толстая, а для П. Куліша – дружина О. Куліш. Кобзар інтерпретує страждання подібно до аскета-схимника – як даність Творця і невідворотний шлях очищення. Його пізнання Бога було нелегким: від гнівних інвектив у ранній поезії до осягання Абсолюту через біблійне Слово в листах, щоденнику і поетичній творчості пізнього періоду.

За спостереженнями авторки монографії, релігійна філософія Т. Шевченка представлена в епістолярії, вона на противагу біблійній канонічності динамічна й еволюційна. П. Куліш у проявах свого релігійного світогляду, як і в рефлексіях навколо національних та суспільно-культурних питань, не був послідовним. Запропонована ним аскетична модель християнського життя в листах чергується із пропагуванням гедоністичних ідей, однак це не завадило письменникові використовувати в своєму інтимному епістолярії біблійні мотиви, образи, ремінісценції. Крім того, релігійний світогляд П. Куліша, втілений саме у листах, посилив характерну для нього дидактичну манеру письма, а в деяких зумовив нехарактерну для листа притчеву форму оповіді.

Дослідниця не протиставляє релігійні світогляди Т. Шевченка та П. Куліша, а лише вказує на відмінність їхніх релігійних поглядів, релігійної концепції світу, висловленої в текстах інтимних листів.

Досліджуючи особливості романтичного інтимного листа, А. Ільків прийшла до логічного висновку, що, крім любовної тематики, романтичний інтимний лист стає текстовим простором, у якому розгортається історіософська тематика, процес усвідомлення авторами своєї національної своєрідності й ідентичності. Проблема особистості та національної свободи в епістолярії Т. Шевченка часто супроводжується еманациєю часопростору в реальному/ірреальному вимірах через традиційний для поета прийом сну.

Новим поглядом у сучасному українському

літературознавстві стало дослідження інтимної епістолярної спадщини Марка Вовчка крізь призму компаративного зіставлення листів до Опанаса Марковича, Івана Тургенєва та М. Лобача-Жученка, що показало різне інтонаційне тло й відмінні нарративні стратегії в листах до адресатів-чоловіків.

На думку авторки монографії, “чоловіча маска, приміряна Марією Вілінською в її белетристичній спадщині, дозволяла лише латентно виявляти свою жіночість як особливе світовідчуття і як артикульований в літературі досвід. Тому з погляду жіночої самоідентифікації в просторі домінуючої патріархальної культури епістолярна спадщина Марії Вілінської особливо важлива і цінна. Адже лист стає для письменниці тим єдиною можливим текстовим простором для вербалізації жіночого “я” без чоловічої маски, а отже – простором автентичності” (с. 180).

Четвертий розділ монографії присвячено дослідженню модерного листа межі XIX – початку XX століть. У ньому розглянуто концепцію любові модерного листа та її зв’язок із тогочасними філософськими течіями, здійснено спробу інтерпретації любовної метамови інтимного листа, досліджено його жанрову гетерогенність.

На думку А. Ільків, до епістолярної спадщини XX століття варто застосовувати означення “психологічна”, оскільки в ній ідеться не лише про події, факти, а переважно про передчуття, думки, уболювання, душевні порухи. Саме тому епістолярій обраних авторкою письменників XX ст., зазнавши кількісних змін, набуває нової якості – психологічності, інтимності, душевності, сердечності. Дослідниця приходить до висновку, що генеза психологізму епістолярної прози XX століття – у модерній моделі інтимного листа межі XIX – XX століть, зокрема в листах В. Винниченка, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, А. Кримського, В. Стефаніка, Лесі Українки, І. Франка. Привертає увагу читача й розгорнута інтерпретація чоловічої та жіночої дружби на матеріалі листування О. Кобилянської та Лесі Українки, В. Стефаніка й В. Морачевського, А. Кримського і Б. Грінченка. Розглянуто любовний дискурс епістолярію під кутом філософії Ніцше і Шопенгауера, філософії екзистенціалізму.

Висновки до монографії, що логічно випливають зі змісту презентованого дослідження, містять низку цінних і свіжих спостережень, підтверджені багатим текстовим матеріалом, вирізняються виваженістю формулювань, окреслюють перспективи подальшого вивчення епістолярного жанру.

Рецензована монографія А. Ільків суттєво збагачує наукове уявлення про епістолярний жанр, формує нові теоретичні підходи до його вивчення як складної метажанрової структури, а також закладає нові орієнтири дальшого літературознавчого аналізу процесів жанрової динаміки української документалістики.

*Сидір Кіраль
м. Київ*

Отримано 19 липня 2016 року

